

MOȘTENIRE SACRĂ: EDWARD S. CURTIS ȘI INDIENII NORD-AMERICANI

Dr. Adrian-Silvan IONESCU

Timp de aproape doua luni, din 8 iunie până în 31 iulie 2006, în rotonda Sălii Auditorium de la Muzeul Național de Artă al României a fost deschisă expoziția Moștenire sacră: Edward S. Curtis și indienii nord-americieni, organizată de Ambasada Statelor Unite ale Americii și instituția gazdă.

Numele și opera lui Edward Sheriff Curtis (1866-1952) nu sunt necunoscute românilor, în special publicului bucureștean. Fotografii de el au mai fost prezentate în câteva expoziții de răsunet deschise în Capitală de-a lungul timpului, precum *Vestul American* - amplă prezentare a mirificelor ținuturi apusene ale Lumii Noi și a pionierilor care, prin temeritatea lor au cucerit un continent - organizată în primăvara anului 1974 la Sala Dalles de Amon Carter Museum of Western Art din Fort Worth, Texas (apoi itinerată în alte câteva orașe importante ale țării), *Arta indienilor din America* la Biblioteca Americană, tot din 1974, *Reflexe – imagini din America* la Muzeul Național de Istorie a României, din 1976 și *Generații indiene*, expoziție de etnofotografie americană de la Arhiva Națională Antropologică a Institutului Smithsonian din Washington, D.C., organizată de noi în intervalul octombrie- decembrie 1994 la Fotogaleria Gad de la Etaj 3/4 a Teatrului Național.

Edward S. Curtis și-a consacrat întreaga viață documentării amerindienilor. El se născuse în Wisconsin ca fiu al unui predicator. În 1887 vine în Vest și se stabilește la Puget Sound, în statul Washington pentru ca, în 1891, să se dedice fotografiei și să se mute în

orașul Seattle unde deschide un studio. Devine, în scurt timp, portretistul la modă al elitei. Dar activitatea aceasta, deși profitabilă, nu-l atrage prea mult. Ieșea adesea în afara orașului și fotografia spectaculoasele peisaje din împrejurimi. În 1896 are primul contact cu băștinașii: face portretul unei bătrâne de 80 de ani, Prințesa Angelina, fiica șefului Seattle care dăduse albilor locul pe care se ridicase orașul ce-i purta numele. Angelina era săracă și-și câștiga existența culegând scoici și moluște de pe malul oceanului pe care apoi le vindea la piață. Acolo, pe plajă o și întâlnește fotograficul. Pentru a o convinge să-i pozeze, Curtis i-a dat un dolar fapt ce bătrâna a apreciat foarte mult, remarcând că ar fi foarte profitabil pentru ea să fie mai des fotografiată decât să culeagă zilnic fructe de mare.

Fig. 1
Edward S.
Curtis,
Portret,
1899

Fig. 2
Edward S.
Curtis, *Iron*
Breast,
1900

O nouă ocazie de a cunoaște populațiile indiene s-a ivit în 1899 când a primit funcția de fotograf oficial al expediției organizată în Alaska, de Edward H. Harriman, un magnat al căilor ferate.

Hotărârea de a realiza un mare portofoliu cu imagini ale tuturor triburilor indiene din Statele Unite era deja luată. Se duce la Washington pentru a convinge oficialitățile de la Smithsonian Institution să-i subvenționeze proiectul, dar este refuzat sub cuvânt că planul său este mult prea amplu și ar necesita munca a 50 de specialiști, iar el singur nu ar putea-o finaliza. Peste câteva decenii el avea să demonstreze că fusese capabil să ducă la bun sfârșit acest proiect gigantic, cu mari eforturi și aproape fără alte ajutoare, dar cu mare entuziasm și pasiune.

Între 1898 și 1906 a făcut călătorii pe cont propriu în zona nord-vestică în care era chiar el stabilit, apoi în sud-vest și în Marile Preerii. Soția sa continua să conducă atelierul și să facă portrete pentru a întreține familia – aveau împreună trei copii – și a-i subvenționa proiectul. Dar Curtis și-a dat seama că năzuințele sale îi depășeau cu mult posibilitățile materiale și se hotărâște să solicite subsidii din afară.

În 1905 ține un ciclu de conferințe la Washington pe care și le ilustrează cu imagini luate de el printre indieni și pe care le proiecta cu „lanterna magică”. Expunerile sale se bucură de mare succes și atrag atenția președintelui de atunci, Theodore Roosevelt, care era un mare iubitor al Vestului. Avea să se apropie foarte mult de președinte, după ce acesta îl invitase, în 1908, la reședința sa, să-l pozeze împreună cu

Fig. 3
Edward S.
Curtis,
Ney Perce
Baby,
1900

Fig. 4
Edward S.
Curtis,
Red Cloud,
1905

întreaga familie, iar Curtis se împrietenise cu nepoții acestuia, cu care se juca și făcea giumbușlucuri. Fotografii obține protecție prezidențială și recomandări către diverși magnati. În 1906 se adresează lui John Pierpont Morgan, considerat pe atunci cel mai bogat om al Americii și un generos mecena, și obține de la acesta mult doritele sume necesare continuării lucrării. El preconizase că-și va încheia documentația în 5 ani și că are nevoie de 75.000 de dolari pentru deplasări, materiale și cheltuieli neprevăzute. Pierpont Morgan îi condiționează patronajul și ajutorul de publicarea imaginilor așa că este proiectată tipărirea a 20 de volume de text și ilustrație în 500 de exemplare din care mecenatul trebuia să primească 25 de exemplare și 300 de fotografii separate. Datorită acestui sponsor, în 1907 apare primul volum din *The North American Indian*, prefațat de președintele Roosevelt. În 1909 este fondată o companie specială purtând acest nume. Din păcate, Pierpont Morgan moare în 1913 dar fiul acestuia preia contractul și continuă să subvenționeze proiectul, însă cu o pauză de aproape 10 ani, sponsorizarea fiind reluată abia din 1922.

În 1911, când fuseseră publicate doar 8 din cele 20 de volume, Curtis face un nou turneu de conferințe pentru a aduna fonduri. Folosea diapozitive făcute după fotografiile sale pe care le colora de mână. Și, pentru a-și introduce auditorii în atmosfera specifică a ceremonialurilor tribale, expunerea era însoțită de muzică interpretată de o orchestră după compozițiile lui Henry F. Gilbert,

Fig. 5
Edward S.
Curtis,
Oath,
1908

Fig. 6
Edward S.
Curtis,
*Waiting in the
forest,*
1910

inspirată de folclorul indian cules chiar de conferențiar și înregistrat pe cilindri de ceară, pe fonograful lui Edison.

Pentru atingerea scopului final, Curtis îndura privațiuni. Petrecea mai tot anul pe drumuri, în condiții precare de locuire și igienă. Își transporta aparatele și materialele pe catări. De multe ori i s-a întâmplat ca acești catări să scape lăzile în apă ori să cadă cu totul în prăpăstii, pierzând rezultatul unei săptămâni de lucru. De patru ori indienii au deschis focul asupra lui, crezându-l vrăjitor. Dar el era deosebit de tenace și nu lua în seamă asemenea lucruri. Uneori străbătea de mai multe ori aceeași distanță, revenind pentru a-și fotografia modelul în lumina dorită. Era foarte bun diplomat și nu-i lua pe băștinași prea repede; dimpotrivă, se așeza în preajma satului lor și aștepta

Fig. 7
Edward S.
Curtis,
*Kotsui &
Hohhuq,*
1914

timp îndelungat pentru ca aceștia să se acomodeze cu el, să-l agreeze, să capete încredere în el și să vină chiar ei să-i propună să le facă portretul. Fusese poreclit **Cel ce prinde umbre**, pentru abilitatea sa de a face fotografii. Dar lui îi plăcea să se definească drept „misionar” pentru că, la fel ca părintele său, și el îndeplinea misiunea sacră de a aduna pe clișeele de sticlă chipurile și mediul de viață al unei rase care, în acel moment, părea pe cale de dispariție.

Fotografiile sale se plasează la granița dintre etnografie și artă, având preponderență cea din urmă. A fost chiar criticat pentru lipsa de autenticitate din vestimentația diverselor modele unde se repetau, de la unul la altul, anumite elemente sau piese decorative. Intențiile sale declarate erau de a prezenta indianul într-o lumină idilică și cu aura de „bun sălbatic”, neafectat și nealterat de contactul cu albi, ceea ce era foarte dificil după o coabitare, mai mult sau mai puțin pașnică de 200 de ani, ce lăsase urme adânci în civilizațiile tradiționale. El spunea „Pozele sunt menite a fi reproduceri pentru generațiile viitoare care ar putea să vadă indianul cât mai natural posibil, așa cum se mișca, încoace și încolo, înainte de a vedea o față palidă și de a ști că, în natură, mai exista alte ființe umane sau altceva decât văzuse el. (...) Doresc să prezint indianul așa cum era în viața sa normală, nobilă, astfel încât lumea să știe că el nu a fost un vagabond corupt ci un om cu o statură mândră și cu înnăscută noblețe.” De aceea, multe dintre imagini erau regizate în cele mai mici amănunte, erau aduse costume și arme vechi, erau îndepărtate toate

elementele modernității și se căutau locații cât mai sălbatice. Unghiurile de fotografiere erau, de asemenea, studiate cu multă atenție în prealabil. Totuși, se întâmpla să-i scape câteodată câte un obiect modern, așa cum este cazul cu un ceas deșteptător plasat în centrul compoziției cu interiorul unui cort al unei căpetenii Piegan: aceea era o piesă mult prețuită de locatari și, de aceea, o așezaseră la mare cinste, în imediata lor apropiere, fără a bănuși că-i vor strica puristului fotograf imaginea ce se dorea o reconstituire a vieții de altădată. Curtis a trebuit să retușeze acel cadru, dar au mai rămas unele copii în care ceasul a fost păstrat.

Fusese influențat de stilul fotografiilor lui Alfred Stieglitz cu accentuata lor picturalitate, cu absorbții în umbră și tonalități intense ori suprafețe transparente, eterice. Multe dintre compoziții sunt voit neclare pentru a sugera aburii dimineții ori înserarea. Spre a accentua calitățile plastice ale imaginilor, acestea au fost tipărite manual, prin tehnica fotografurii, pe hârtie specială, mată și poroasă, cu o textură specială, vizibilă la o privire atentă a compoziției la fel ca structura pânzei ce slujește de suport unei picturi în ulei. Hârtia avea o fontă ușor gălbuie sau ocru iar imaginile erau sepia. Față de portretistica de studio unde, în secolul al XIX-lea modelul era arar așezat în profil și aceasta numai la cererea sa expresă, pentru că știa că are trăsături frumoase ori interesante, Curtis excela în fotografii de profil, gros-plan, care evidențiau expresivitatea și noblețea acestor reprezentanți ai civilizațiilor naturii. Uneori folosea câte un paravan ori o draperie

Fig. 8
Edward S.
Curtis,
Tluwulahu
Mask,
1914

pe care să se deseneze mai bine profilul, eventual decupat pe propria-i umbră. Prefera fondurile neutre, cerul încărcat de nori sau vegetația pădurii, pe care adesea le estompa spre a nu concura cu nimic acele chipuri puternice, ridate și marcate de intemperii ale războinicilor și căpeteniilor. Tehnicile sfumato și clarobscur, preluate din pictură dau un efect deosebit prin nota de mister ce o conferă subiectului, întors parcă din alte vremuri și încă învăluit de mantia nedefinită a iluziei. Totuși, modelele erau cât se poate de reale și cunoșteau prea bine realitățile vremurilor în care trăiu și, de aceea, mulți au trebuit plătiți pentru a accepta să pozeze.

Curtis a vizitat 80 de triburi și a executat circa 40.000 de negative. A avut 17 asistenți cu care lucra câte 16 ore pe zi în condițiile cele mai vitrege, fie în arșița din Sud-vest, fie în gerul din Alaska. Nu se rezuma numai la fotografie ci culegea și folclor pe care-l înregistra, așa cum s-a spus mai sus, și apoi transcria melodia pe note. Își consemna observațiile legate de modul de viață, de obiceiurile, ceremonialurile, ocupațiile și aspectul celor pe care-i vizita. Astfel, fără a avea studii de specialitate, el a devenit un etnolog în adevărata putere a cuvântului, cu mii de ore petrecute pe teren, între indieni. A fost chiar inițiat în Dansul Șerpilor de la indienii Hopi din Zona Sud-vestică și a fost lăsat să fotografieze picturile cu nisip, opere încărcate cu puteri deosebite folosite de vraci pentru vindecarea bolilor care, după incantațiile și ceremoniile de rigoare, erau distruse.

Fig. 9
Edward S.
Curtis,
Chief Copper,
1914

Rezultatul acestei munci de peste 30 de ani este monumentală lucrare în 20 de volume - ultimul apărut în 1930 - ilustrată cu fotografuri. Volumele sunt organizate în funcție de triburi și de zonele de proveniență ale acestora. Lucrarea avea un titlu destul de lung: *The North American Indian, Being a*

Series of Volumes Picturing and Describing the Indians of the United States and Alaska. Written, Illustrated and Published by Edward S. Curtis. Pentru că tipărirea fusese făcută prin subscripție, nu se știe precis dacă au fost scoase toate cele 500 de seturi plănuite. Sigur este că s-au vândut 272 de seturi, câteva ajungând și în Europa. Momentul finisării acestei magistrale opere a fost, însă, total neprielnic căci exact atunci s-a produs marele crah

financiar pe Wall Street și nu s-au mai găsit amatori să investească într-o lucrare atât de scumpă.

Curtis a fost și în materie de film un pionier realizând, în 1914, una dintre primele pelicule documentare etnografice ce a rulat sub două titluri, fie *În țara vânătorilor de capete*, fie *În țara canoelor de război*, pe care a turnat-o la indienii Kwakiutl din Insula Vancouver. Și aici, ca și în fotografie, el a imaginat o poveste romantică, de dragoste între tânărul războinic Motana și frumoasa Naida, pe care a regizat-o cu mare minuție și a exploatat la maximum spectaculozitatea ceremonialurilor cu măști și costume sofisti-cate ale acelu trib. A trăit alături de acei indieni timp de trei ani pentru a putea reconstitui în amănunțime modul lor de viață de dinaintea contactului cu albi. Pentru că multe costume, măști, arme și ornamente arhitectonice lipseau, Curtis a pus să fie confecționate special pentru filmul său, investind destul de mulți bani în acest scop. Spre pildă, nu vor apărea arme de foc și nici cuțite de oțel ci exclusiv arcuri cu săgeți și măciuci din piatră. Pentru prestația lor, actorii indieni au fost plătiți cu 50 de cenți pe oră, iar pentru magnifica scenă cu apropierea cortegiului nupțial în trei canoe, cu câte un dansator mascat la prora fiecărei ambracățiuni, participanții au primit enorma sumă de 4 dolari fiecare, ceea ce pentru ei, în acele vremuri, era o adevărată avere. Astfel au fost realizate cadre memorabile pentru istoria filmului care impresionează și astăzi prin dramatism, claritate și compunere. Filmul era mut dar la rulare era însoțit de un acompaniament la pian, inspirat de muzica tradițională.

Fig. 10
Edward S.
Curtis,
Chief's
daughter,
1914

Din păcate, nici acest film nu a avut succes din cauza izbucnirii Războiului cel Mare și a dezinteresului general pentru orice act de cultură, cum era pelicula sa.

Pasiunii pentru marele proiect pe care îl urmărea cu atâta asiduitate i-a sacrificat totul, cariera strălucită și rentabilă de fotograf de studio, sănătatea și familia. Soția cere divorțul și, la pronunțarea acestuia, îl lasă practic pe drumuri. Trebuie să locuiască un timp într-una din colibe unde își depozita aparatele, soluțiile și materialele necesare pe teren. Demonstrând că ea i-a subvenționat documentarea, soției îi revin, de asemenea, toate clișeele realizate de el printre indieni. Lui Curtis nu-i mai rămăsese nimic în afara amintirilor și notițelor de teren.

La începutul anilor 20, Curtis se mutase la Los Angeles și, timp de 3 ani, se angajează ca fotograf la studiourile cinematografice din Hollywood. Este perioada sa cea mai puțin fertilă și mai plicticoasă. Această activitate nu-l satisface deloc, așa că se va întoarce la subiectul lui preferat, indienii.

În 1927 face ultima sa deplasare pe teren, în Alaska, împreună cu fiica sa Beth – singurul membru al familiei care-i aprecia munca și-i înțelegea pasiunea. Ea îi va și acoperi toate cheltuielile. Vasul cu care călătoreau este prins de ghețuri. În acest timp el execută atât fotografii, cât și filme.

După publicarea ultimului volum, fotograful suferă o puternică depresie nervoasă ca urmare a suprasolicitării și tensiunii în care lucrase timp de 32 de ani, într-un fel de competiție contra

cronometru cu sine însuși, pentru a nu scăpa nimic din ceea ce își propusese inițial. După doi ani de spitalizare se va reface și va mai trăi încă două decenii, în obscuritate, însă, murind uitat și dezamăgit, în 1952.

Abia la începutul deceniului opt îi este redescoperită opera. Terri McLuhan, fiica filosofului Marshall McLuhan, este cea care va readuce în atenția publicului marea personalitate a fotografului și va atrage atenția asupra valorii creației sale. Vor apărea nenumărate articole și cărți de atunci încolo, culminând cu masivul album „de buzunar” publicat de editura Taschen, în 1997, *The North American Indian. The Complete Portfolios*.

Singura copie care se mai păstrase din filmul mai sus amintit a fost restaurată în 1972 și i-a fost adăugată o coloană sonoră, folosind interpeți din acel trib care își aminteau că îl văzuseră, când erau copii, pe cel ce prinde umbre, care venise cu aparatele sale în comunitatea lor. Astfel a putut fi reconstituită cu toată exactitatea muzica originală a ceremonialurilor Kwakiutl ce apăreau în film.

Manifestarea de față a fost însoțită de un foarte interesant film documentar, *Coming to Light*, realizat recent, în anul 2000, de Annie Makepeace, în calitate de producător, scenarist și regizor. Pelicula, lungă de aproape 2 ore, prezenta în detaliu viața și opera marelui fotograf, completând de minune selecția imaginilor din expoziție și explicațiile aferente acestora.

Expoziția *Moștenire sacră: Edward S. Curtis și indienii nord-americani* este un omagiu adus atât autorului, cât și modelelor sale. Prin obstinația cu care a păstrat chipul indianului în fotografiile lui, Curtis a făcut muncă de pionierat de inestimabilă valoare prin tezurizare formelor tradiționale ale unor culturi și civilizații bogate în simboluri și legende care, prin opera sa, vor trăi de-a pururi.